

¹Хасенова А.К., ¹Қуантқан Б.

¹Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті

Қазақстан, Семей

e-mail: hasenova.aipara00@mail.ru

ЖАСЫЛ ЭКОНОМИКА ЖОЛЫНДА: ҚАЗАҚСТАНДА ӨНДІРІС ЖӘНЕ ТҰТЫНУ ҚАЛДЫҚТАРЫН БАСҚАРУДЫ РЕТТЕУ ТЕТІКТЕРІН ЗЕРДЕЛЕУ

Аннотация. Қазақстан, көптеген басқа елдер сияқты жасыл экономикаға көшудің өзекті проблемаларына тап болды. Ел жаңартылатын энергия көздері мен басқа да тұрақты даму бастамаларында айтарлықтай прогреске қол жеткізгенімен, қалдықтарды басқару ең өзекті мәселелердің бірі болып қала береді. Қалдықтарды басқаруды тиімді реттеу қалдықтардың пайда болуын азайту және елдің жасыл экономикаға көшуін қолдау үшін тұрақты тәжірибелерді ілгерілету үшін өте маңызды. Бұл мақалада біз Қазақстанның жасыл экономикаға көшуіне ықпал ететін қалдықтарды басқаруды реттеу тетіктерін қарастырамыз.

Түйін сөздер: Жасыл экономика, қалдықтар, басқару, тұрақты даму, тетіктер.

¹Хасенова А.К., ¹Қуантқан Б.

¹Университет имени Шакарима города Семей

Казахстан, Семей

e-mail: hasenova.aipara00@mail.ru

На пути к зеленой экономике: изучение механизмов регулирования обращения с отходами при производстве и потреблении в Казахстане

Аннотация. Казахстан, как и многие другие страны, сталкивается с насущной проблемой перехода к зеленой экономике. Несмотря на то, что страна добилась значительного прогресса в развитии возобновляемых источников энергии и других инициатив в области устойчивого развития, управление отходами остается областью, вызывающей озабоченность. Эффективное регулирование обращения с отходами имеет решающее значение для сокращения образования отходов и продвижения устойчивых практик в поддержку перехода страны к зеленой экономике. В этой статье мы исследуем механизмы регулирования обращения с отходами, которые могут поддержать переход Казахстана к зеленой экономике.

Ключевые слова: Зеленая экономика, отходы, управление, устойчивое развитие, механизмы.

¹Khasenova A.K., ¹Kuantkan B.

¹Semey University named after Shakarim

Kazakhstan, Semey

e-mail.ru: hasenova.aipara00@mail.ru

Towards a green economy: exploring mechanisms for regulating waste management in production and consumption in Kazakhstan

Abstract. Kazakhstan, like many other countries, faces a pressing challenge in the transition to a green economy. While the country has made significant progress in the development of renewable energy and other sustainability initiatives, waste management remains an area of concern. Effective waste management regulation is crucial in reducing waste generation and promoting sustainable practices to support the country's transition to a green economy. In this article, we explore the mechanisms for waste management regulation that can support Kazakhstan's transition to a green economy.

Kew words: Green economy, waste, management, sustainable development, mechanisms.

Бүгінгі таңда әлемдік дағдарыс техногендік типтегі экономикалық өсу моделінің тиімсіздігін көрсетті және оның негізгі белгілері: табиғи ресурстардың қалпына келмейтін түрлерін сарқылмай пайдалану; қалпына келетін ресурстарды мүмкіндіктерінен асатын қарқынмен тыс пайдалану; өндіріс пен тұтыну

қалдықтарының орасан зор көлемдерінің жинақталуы. Мұндай экономикалық жүйе табиғи ресурстарды ысырапшылдықпен пайдалануды көздейді, экологиялық талаптар мен экономикалық белсенділіктің жағымсыз салдарын – адам денсаулығына зиян келтіруді және қоршаған ортаның деградациясын елемейді. Осыған

байланысты, экожүйелерге өсіп келе жатқан қатерді азайту үшін экономикалық дамудың жасыл жолына көшу – жаһандық ауқымдағы экологиялық апаттардың алдын алу жөніндегі жалғыз дұрыс шешім болып табылады.

Тұрақты дамудың негізгі құралы – Жасыл экономика, яғни болашақты елеулі экологиялық тәуекелдерге немесе экологиялық тапшылыққа ұшыратпай, ұзақ мерзімді перспективада адамның әлеуметтік артуына әкелетін тауарлар мен қызметтерді өндіруге, бөлуге және тұтынуға байланысты экономикалық қызмет түрлерінің жүйесі [1]. Ол экономикалық өсу, әлеуметтік даму және қоршаған ортаны қорғау арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз ететін тұрақты даму принциптеріне негізделген. Жасыл экономикаға көшу экологиялық тұрақтылыққа, әлеуметтік әділеттілікке және экономикалық өсуге байланысты шұғыл жаһандық сын-қатерлерге тап болған сайын маңызды бола түсуде. Жасыл экономикаға көшудің маңыздылығының кейбір негізгі себептеріне мыналар жатады:

- Экологиялық тұрақтылық: жасыл экономикаға көшу экономикалық қызметтің табиғи ресурстарға, экожүйелерге және биоәртүрлілікке теріс әсерін азайту арқылы ұзақ мерзімді экологиялық тұрақтылыққа қол жеткізу үшін қажет.

- Ресурстарды пайдалану тиімділігі: жасыл экономика табиғи ресурстарға жүктемені азайтатын айналмалы экономикалық үлгілерді ілгерілету арқылы ресурстарды пайдалану тиімділігін арттыруға көмектеседі.

- Жұмыс орындарын құру: жасыл экономика жаңа жұмыс орындарын құруға және экономикалық өсуді ынталандыруға, әсіресе жаңартылатын энергия көздері, тұрақты ауыл шаруашылығы және экотуризм сияқты салаларда әлеуетке ие.

- Әлеуметтік әділеттілік: жасыл экономикаға көшу қолайсыз топтарға жаңа мүмкіндіктер жасау, тұрақты қауымдастықтарды ынталандыру және осал топтар үшін қоршаған ортаның деградациясының жағымсыз әсерін азайту арқылы әлеуметтік әділеттілікке ықпал етуі мүмкін.

- Тәуекелдерді азайту: жасыл экономикаға көшу қалпына келмейтін ресурстарға шамадан тыс тәуелділік және экологиялық апаттарға ұшырау сияқты дәстүрлі экономикалық даму үлгілерімен байланысты тәуекелдерді азайтуға көмектеседі.

Көптеген дамыған елдер қазірдің өзінде жасыл экономикаға көшуді бастады. Осылайша, АҚШ-та экономиканы экологияландыруға ондаған миллиард доллар бөлінеді; жоспар жаңа жасыл технологияларды құруды, энергияны үнемдеуді, экологиялық перспективалы қызмет түрлеріндегі жаңа жұмыс орындарын және т.б. қамтиды. Дағдарыс жағдайында мұндай қайта құрылымдау дәстүрлі өндірістерді барынша аз қолдай отырып, экологиялық озық қызмет түрлерін мемлекеттік қолдау есебінен жүзеге асырылатын болады. Жаһандық климаттың өзгеруіне қарсы күрес және энергия тиімділігін арттыру әлемдік экономиканың болашағына қуатты әсер етеді. АҚШ жариялаған шығарындыларды 2050 жылға қарай 50% - ға, содан кейін 2080 жылға қарай 80% - ға қысқартуға деген ұмтылыс инновация қарқыны мен құрылымдық өзгерістерге де үлкен әсер етеді.

Сонымен қатар, 2021 жылы Байден әкімшілігі таза энергетика мен климатқа төзімділікке айтарлықтай инвестицияларды қамтитын 2 триллион долларлық американдық жұмыс орындарын құру жоспарын ұсынды. Жоспар жаңартылатын энергия көздеріне инвестициялар, электромобильдер және электр желілерін жаңарту сияқты шараларды қамтиды және 2050 жылға қарай таза нөлдік шығарындыларға қол жеткізуге бағытталған. [2]. Мұның бәрі дамыған елдер алдағы онжылдықтарда жаңа инновациялық және технологиялық негізі бар экономикаға ие болады дегенді білдіреді, оның ең маңызды сипаттамасы қоршаған ортаға минималды әсер етеді [3].

Қазақстан Республикасының үдемелі индустриялық-инновациялық дамуы табиғи ресурстардың сарқылуы, ауаның, су көздерінің, топырақтың ластануы, климаттың өзгеруі және басқа да жағымсыз салдарға әкеп соғады. Мұның бәрі, сайып

келгенде, қоршаған ортаның деградациясына және халықтың денсаулығының нашарлауына әкеледі. Шикізаттық экономикадан, жаңғырту және әртараптандыру, инновациялық ғылымды қажетсінетін экономикаға көшу жолымен экономикалық траекторияны өзгерту қажеттілігі жүргізіліп жатқан мемлекеттік саясаттың басты міндеті болып табылатыны маңызды. Қазақстан Республикасының жасыл экономикаға көшуі әлемнің неғұрлым дамыған 30 елінің қатарына кіру бойынша қойылған мақсатқа қол жеткізуді қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Есептеулер бойынша, 2050 жылға қарай жасыл экономика аясындағы қайта құрулар ЖІӨ-ні қосымша 3% - ға ұлғайтуға, 500 мыңнан астам жаңа жұмыс орындарын құруға, өнеркәсіп пен қызмет көрсету салаларының жаңа салаларын қалыптастыруға, халық үшін өмір сүру сапасының барлық жерде жоғары стандарттарын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді [4]. Жалпы, жасыл экономикаға көшу үшін қажетті инвестициялар көлемі жыл сайын ЖІӨ-нің 1% құрайды, бұл жылына шамамен 3-4 млрд. ақш. долл. Бұл көлемнің негізгі қаражаты - 90 млрд. ақш. долларынан сәл астам немесе 2050 жылға дейінгі барлық кезеңдегі инвестициялардың жалпы көлемінің 3/4 бөлігі-энергия тиімділігі жөніндегі іс-шараларды іске асыруға және жаңартылатын энергия көздерін дамытуға, сондай-ақ газ инфрақұрылымын құруға жұмсалады.

Қазақстан Республикасының жасыл экономикаға көшуі мынадай негізгі тетіктерге негізделеді:

1) ресурстардың өнімділігін арттыру: ресурстардың өнімділігі орталық экономикалық көрсеткішке айналуы керек, өйткені бұл параметр біздің елдің қоршаған ортаға жүктемені азайту арқылы құндылық жасау қабілетін бағалайды;

2) ресурстарды пайдаланғаны үшін жауапкершілік: мемлекеттік биліктің, бизнестің және халықтың барлық деңгейлерінде ресурстарды тұрақты тұтынуды және қоршаған ортаның жай-күйін мониторингілеу және бақылау үшін жауапкершілікті арттыру қажет;

3) неғұрлым тиімді технологияларды

пайдалана отырып, экономиканы жаңғырту: Қазақстан таяудағы 20 жылда ЖІӨ-ні, өнеркәсіптік өндіріс көлемін және инфрақұрылым объектілерінің санын бірнеше есе ұлғайтады. Бұл қайта құрулар экономикада мүлдем жаңа шешімдерді қолдану мүмкіндігін ашады. Ол дегеніміз, жаңа технологиялар, тұйық циклді интеграцияланған жүйелер немесе «үшінші индустриялық революция» шеңберінде электр энергиясын өндірудің инновациялық тәсілдері болуы мүмкін;

4) ресурстарды тиімді пайдалану жөніндегі іс-шаралардың инвестициялық тартымдылығын қамтамасыз ету: оларды тұтынатын салаларды субсидиялауды қысқарту мақсатында ресурстар нарықтарында әділ тариф пен баға белгілеуді қамтамасыз ету қажет;

5) бірінші кезекте рентабельді іс-шараларды іске асыру: экологиялық жағдайды жақсартуға ғана емес, сонымен қатар экономикалық пайда алуға мүмкіндік беретін бастамаларға басымдық берілетін болады;

6) бизнесте және халық арасында экологиялық мәдениетті оқыту және қалыптастыру: білім беру және кадрлар даярлау жүйесінде ресурстарды ұтымды пайдалану және қоршаған ортаны қорғау туралы қолданыстағы білім беру бағдарламаларын жетілдіру және әзірлеу қажет [5].

Алдыңғы онжылдықтарда ауыр өнеркәсіп, агроөнеркәсіптік кешен және пайдалы қазбаларды игеру қалдықтарының айтарлықтай тарихи көлемі жинақталды. Жаңа өндірістік қалдықтардың көлемі өсуде. Тау-кен өнеркәсібінің, қайта өңдеу және ауыр өнеркәсіп салаларының дамуына байланысты Қазақстан озық халықаралық тәжірибеге сәйкес басқарылуы қажет өнеркәсіптік қалдықтардың едәуір көлемін өндіреді. Қатты тұрмыстық қалдықтарды тасымалдау және кәдеге жарату әдістері стандарттарға сәйкес келмейді. Қалдықтардың 97% - ы бағалы қайталама ресурстарды қайта өңдеусіз және шығарусыз санитарлық талаптарға сай келмейтін бақыланбайтын полигондар мен полигондарға әкетіледі. Іс жүзінде Қазақстанға қалдықтарды басқарудың

кешенді жүйесін қайта құру қажет, өйткені іс жүзінде ұйымдастырушылық және құқықтық негіздер жоқ. Қалдықтарды ұтымды басқару үшін нормалар жеткіліксіз, ал кешенді жүйенің құрылысы мен жұмысына жауапкершілік бөлінбейді.

Қалдықтардың көлемін барынша азайту өнеркәсіптік қызметтің қоршаған ортаға әсерін азайту және тұрақты дамуға жәрдемдесу жолындағы маңызды қадам болып табылады. Қалдықтарды азайту үшін бірнеше шараларды қолдануға болады:

1) Барлық ірі полигондарды түгендеу қалдықтарды дұрыс өңдеу және қоршаған ортаны сақтау жолындағы маңызды қадам болып табылады. Түгендеу қалдықтардың түрі мен мөлшері, сондай-ақ қолданыстағы полигондардың сыйымдылығы мен жағдайы туралы құнды ақпарат бере алады. Бұл ақпарат қалдықтарды басқарудың тиімді стратегияларын әзірлеу және қалдықтарды азайту және қайта бағыттау мүмкіндіктерін анықтау үшін пайдаланылуы мүмкін;

2) Қалдықтарды қайта пайдалану және қайта өңдеу нәтижесінде пайда болатын қалдықтарды азайтуға мүмкіндік береді. Бұған қалдықтарды басқару жоспарын, қалдықтарды сұрыптауды және қайта өңдеу инфрақұрылымына инвестицияларды жүзеге асыру арқылы қол жеткізуге болады;

3) Қалдықтарды энергияға айналдыру технологияларын енгізу. Қалдықтарды энергияға айналдыру технологиялары, мысалы, жану және газдандыру, энергия өндірісінде пайда болатын қалдықтарды азайтуы мүмкін. Бұл технологияларды электр энергиясын немесе жылуды өндіру үшін пайдалануға болады, бұл жаңартылмайтын энергия көздеріне тәуелділікті азайтады;

4) Өндірушінің кеңейтілген жауапкершілігін (EPR) қабылдау арқылы өнеркәсіптік кәсіпорындар өз өнімдерінің бүкіл өмірлік цикліне, соның ішінде қалдықтарды жоюға жауапты болуы мүмкін. Бұл өндірушілерді жасыл өнімдерді әзірлеуге және қалдықтарды азайтуға ынталандыруы мүмкін;

5) Өнеркәсіптік қалдықтарды қайта өңдеу бойынша инфрақұрылым мен кәсіпорындарды қалыптастыру және

олардың тұрақты жұмыс істеуі үшін ынталандыруды енгізу. Мұндай кәсіпорындардың құрылуын ынталандыру және олардың тұрақты жұмыс істеуіне ықпал ету үшін ынталандырулар енгізілуі мүмкін. Оларға салық жеңілдіктері, гранттар мен субсидиялар, мемлекетпен серіктестіктерді жатқызуға болады.

Қорытындылай келе, Қазақстанда жасыл экономикаға көшу қалдықтармен жұмыс істеуді реттеуге кешенді көзқарасты талап етеді. Қалдықтарды тұрақты басқару әдістерін өз қызметіне біріктіру арқылы жеке сектор бұл ауысуда да маңызды рөл атқара алады. Айналмалы экономика моделін енгізу қалдықтарды тұрақты басқаруға одан әрі ықпал етіп, ресурстарды пайдалану тиімділігінің артуына әкелуі мүмкін. Қалдықтармен жұмыс істеуді реттеудің осы тетіктерін зерделей отырып, Қазақстан орнықты болашаққа қарай жылжи алады және жасыл экономиканы құру жөніндегі жаһандық күш-жігерге өз үлесін қоса алады.

Әдебиеттер:

1. Интымакова А.Т. «Жасыл экономика» Қазақстан Республикасының Тұрақты даму парадигмасы ретінде // Беларусь Республикасы Президентінің жанындағы басқару академиясының ғылыми еңбектері. - 2014. - Жоқ. 1. – 210-217 ББ.
2. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/03/31/fact-sheet-the-american-jobs-plan/>
3. Пинаев В. Е., Ледашева т.н. "жасыл экономиканы" дамыту және стратегиялық экологиялық бағалау // Ғылымтану. - 2014. - №1(20). – 1-12 Б.
4. Кәрімбергенова М. К. Өңірдің орнықты дамуының ұйымдастырушылық-экономикалық тетігін жетілдіру (Павлодар облысының материалдарында): дис. ... докт. филос. ғылым. - Павлодар, 2014. – 83 с
5. Смоилов С.Ж. Қазақстан Республикасында қоршаған ортаны қорғау мен табиғатты пайдалануды экономикалық реттеу тетігін құқықтық қамтамасыз ету мәселелері, дис. ... докт. филос. ғылым. - Астана, 2015. – 154 б.

References:

1. Intymakova A.T. «Zelenaja jekonomika» kak paradigma ustojchivogo razvitija Respubli-ki Kazahstan // Nauchnye trudy Akademii upravlenija pri Prezidente Respubliki Be-larus'. - 2014. – Вып. 1. – S. 210-217.
2. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/03/31/fact-sheet-the-american-jobs-plan/>
3. Pinaev V.E., Ledashheva T.N. Razvitie «zelenoj jekonomiki» i strategicheskaja jekologi-cheskaja ocenka // Naukovedenie. - 2014. - №1(20). – S. 1-12.
4. Karimbergenova M.K. Sovershenstvovanie organizacionno-jekonomicheskogo mehanizma ustojchivogo razvitija regiona (na materialah Pavlodarskoj oblasti): dis. ... dokt. fi-los. nauk. – Pavlodar, 2014. – 83 s.
5. Smoilov S.Zh. Problemy pravovogo obespechenija mehanizma jekonomicheskogo reguli-rovanija ohrany okruzhajushhej sredy i prirodopol'zovanija v Respublike Kazahstan, dis. ... dokt. fil. os. nauk. – Astana, 2015. – 154 s.

Сведения об авторах

Хасенова Айпара Куанышевна

Лауазымы: Семей қаласының Шәкәрім атындағы университетінің «Экономика» 2 курс магистранты МЭ-101 тобы.

Мекен-жайы: 071402, Қазақстан Республикасы, Абай облысы, Семей қаласы, көш. Маметова 60.

Ұялы телефон: +7 708 168 2630

e-mail: hasenova.aipara00@mail.ru

Хасенова Айпара Куанышевна

Должность: магистрант 2 курса «Экономика» Университета имени Шакарима города Семей

Адрес: 071402, Республика Казахстан, обл. Абая, г.Семей, ул. Маметова 60.

Сот. телефон: +7 708 168 2630

e-mail: hasenova.aipara00@mail.ru

Khassenova Aipara Kuanyshevna

Position: 2nd year master's student of the «Economics» of the Shakarim University of Semey

Mailing address: 071402, Republic of Kazakhstan, region. Abaya, Semey, 60 Mametova str.

Mob.phone: +7 708 168 2630

e-mail: hasenova.aipara00@mail.ru

Қуантқан Биболат

Лауазымы: Семей қаласының Шәкәрім атындағы университетінің «Экономика және қаржы» кафедрасының аға оқытушысы, экономика ғылымдарының кандидаты.

Мекен-жайы: 071408, Қазақстан Республикасы, Абай облысы, Семей қаласы, көш. Сатпаев 87.

Ұялы телефон: +7 775 655 0077

e-mail: bolat_76@mail.ru

Қуантқан Биболат

Должность: кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры «Экономика и финансы» Университета имени Шакарима города Семей

Адрес: Республика Казахстан, обл. Абая, г.Семей, ул. Сатпаева 87.

Сот. телефон: +7 775 655 0077

e-mail: bolat_76@mail.ru

Kuantkan Bibolat

Position: candidate of Economic sciences, senior Lecturer of the Department of Economics and Finance, Shakarim University of Semey city

Mailing address: 071408, Republic of Kazakhstan, region. Abaya, Semey, 60 Satpayev str.

Mob phone: +7 775 655 0077

e-mail: bolat_76@mail.ru